

Проекти модернізації Звіринецького укріплення в експозиції Капоніру II полігону НІАМ “Київська фортеця”

Кожаненко Олена

В період 2016-2026 передбачена робота по оновленню експозиції в Капонірі II полігону НІАМ «Київська фортеця», останній зал запропоновано присвятити темі модернізації Київської фортеці в 60-70-х роках XIX століття. З експозиційного матеріалу будуть використані карти та схеми широкого формату. Виготовлені з використанням креслень знайдених в Центральному державному архіві м. Києва та детального креслення з фондів НІАМ «Київська фортеця».

У всіх сучасних експозиціях одна з головних цілей забезпечити “зворотний зв'язок” з відвідувачем. Таким чином, особлива увага буде приділена допоміжним засобам, для більш ефективного впливу інформації. А саме, будуть використані не лише етикетаж та експозиційний текст, а й сучасні засоби такі як QR коди, технологія Ibeacon, сенсорні панелі, аудіогіди.

Мета даної теми довести широкому колу відвідувачів, що укріпленню Києва приділялась неаби яка увага відомих європейських військових інженерів, картографів та фортифікаторів таких як К.І. Опперман, Е.І. Тотleben.

Найбільш повно представлені проекти Звіринецького укріплення, у зв'язку з цим саме йому присвячена доповідь.

Вперше потреба в укріпленні Звіринецької височини була викликана загрозою вторгнення наполеонівської армії. Після призначення військовим міністром в 1810 р. Барклай-де-Толлі почав проводити, негласну але посилену підготовку по укріпленню кордонів Російської імперії. Обстеживши простори, стосовно Києва, запропонував підсилити існуючі укріплення.

Одним з факторів, що обумовлювали необхідність удосконалення оборонних споруд, був технічний прогрес вогнепальної і, в першу чергу, артилерійського озброєння. Зросла далекобійність артилерії, що спричинило значне збільшення дистанції між укріпленнями та можливими позиціями їх обстрілу ворогом.

В квітні 1810 р. інженер генерал-майор Опперман направив Барклай-де-Толлі рапорт про результати огляду Старокиївської та Печерської фортець з пропозиціями щодо їх посилення.

Серед першочергових завдань оборони, прийнятих за терміново розробленим проектом оборони Києва 1810 р., передбачалася побудова укріплення на сусідній з Києво-Печерською фортецею горі, звідки ворог міг би вести артилерійський вогонь по її укріпленнях.

Будівництво Звіринецького укріплення почалося 24 червня 1810 р. Слід відзначити, що урочище Звіринець було відділене від узгір'я, де розташовувалася Києво-Печерська фортеця, так званим Наводницьким ярмом - одним з найзначніших ярів на правому березі Дніпра, по якому проходив Московський шлях - його відрізок на правому березі - від Наводницького мосту на плотах або в інші

періоди на суднах, наведеного тут, до Печерського форштадту - мав стратегічне значення. Невипадково саме з цього південного боку форту, використовуючи природні височини, починаючи з 70-х рр. XVIII ст. початку другої третини XIX ст. будувалися також 4 люнети – величезні земляні укріплення, що мали контролювати підступи до фортеці у цьому районі, а, фактично, величезний Наводницький яр, в якому могли концентруватися і по якому могли діставатися досить непомітно до фортеці ворожі війська.

26 січня 1813 р. Опперман в «Короткому описі вжитих оборонних заходів що по нинішньому Західному кордоні імперії» повідомляв: «Києво-Печерська фортеця замкнута з боку річки, виправлена у всіх частинах, озброєна, підведені контрміни і влаштовані безпечні від бомб бліндажі; понад те на Звіринецькій горі, побудоване особливе укріплення і долина між сим укріпленням і фортеця зайнята редутами і батареями; також для безпеки дніпровського мосту побудований тимчасовий тет-де-пон.

Наступного разу питання укріплення Звіринецької височини піднімалось при проектуванні Нової Печерської фортеці в 1830 році.

За наявними в фондах музею матеріалами було як мінімум два варіанти модернізації цього укріплення. В обох випадках передбачалося надати довгостроковий профіль ровам і земляним валам, а всередині укріплення звести велику кам'яну оборонну казарму. В одному варіанті це була б зімкнута споруда з двома сусідніми баштами. Другий варіант передбачав зведення незімкнутої казарми, що нагадує в плані витягнуту букву U. При цьому значно змінювався вигляд валів, оборона ровів, посилена окремою ескарповою оборонною стіною, здійснювалася частково з капонірів, а частково з казематованих фланків. Крім того, навпроти вихідних кутів бастионів стінка обладнувалася бонет-капонірами. Бастионний фронт між Видубецьким і Великим бастионами перетворювався на капонірний, у зв'язку з будівництвом великого капоніру. Перед цим капоніром посилювався вже існуючий рavelін, а два передових люнети ліквідовувалися. На плацдармах вихідних кутів прикритого шляху навпроти шпіців колишнього Видубицького бастиону і рavelіну зводилися цегляні редюїти. Рови перед рavelіном отримували оборону з гарматних казематів, розташованих у горжевій частині рavelіну. Навпроти куртин між Великим і Повним бастионами, а також між Видубецьким і горнверком в рову за вихідними плацдарми будувалися цегляні редюїти.

Однак до реалізації цих намірів справа так і не дійшла. У 1850 р було прийнято рішення про його скасування через непотрібність після зведення «з'єднаних з цитаделлю укріплень Нової Київської фортеці». Однак Тотлебен мав зовсім іншу думку про необхідність укріплення Звіринецької височини.

Для виправлення ситуації в переліку запропонованих робіт, на Звіринецькому укріпленні планувалось провести наступні роботи:

1. На південних фронтах цитаделі, що знаходяться навпроти Звіринецькі висоти, збільшити висоту гласису.

2. Відновити і перетворити в постійне Звіринецьке укріплення. Обладнати

всередині нього казематовані приміщення для гарнізону, пороху і провіанту.

У 1869 р. Е.Тотлебенем була здійснена чергова поїздка для огляду фортець на півдні країни. Під час цієї поїздки він понад два тижні провів у Києві для складання остаточного проекту модернізації Київської фортеці. Нажаль збереглась лише частина проектної документації. На кресленнях знайдених у фондах Центрального державного архіву України в Києві представлений проект 1869 р., датований 20 березням. Звіринецьке укріплення. Для його зведення планувалося повністю ліквідувати всі залишки старого укріплення. Знову споруджене Звіринецьке укріплення повинно було складатися з передового люнету, головного укріплення і редюіту.

Як могло б виглядати Звіринецьке укріплення в разі реалізації цього проекту, можна побачити в Брестській фортеці. Там в цей же період були зведені в Кобринському укріпленні два редюіти, які за багатьма своїми рішеннями вельми схожі з редюітом Звіринецького укріплення. Правда ці редюіти мають двоповерхові казарми під валами, оборона рову з рушничних галерей-капонірів і горжа тільки у вигляді оборонного муру.

Література:

1. ЦДІАК України, ф. 1436 оп. 1, спр. 1, 3-9 арк.
2. ЦДІАК України, ф. 1436 оп. 2, спр. 59.
3. Максимовский М. С. Исторический очерк развития Главного инженерного училища, 1819-1869 / М. С. Максимовский. – Санкт-Петербург: Императорской акад. наук, 1969.
4. Ситкарева О. В. Киевская крепость XVIII-XIX вв. / О. В. Ситкарева. – Киев: Национальный Киево-Печерский историко-культурный заповедник, 1997.
5. Шильдер Н. Граф Эдуард Иванович Тотлебен. Его жизнь и деятельность / Н. Шильдер. – Санкт-Петербург: Типография и Литография В.А.Тихонова. Бол. Садовая, №27, 1886.